

wprawdzie całej literatury naukowej w zakresie zagadnień teoretycznych literatury, ale dzięki któremu w niej orientuje, trafnie oceniając wkład w wiedzę omawianych dzieł. Ponadto cenne są notatki bibliograficzne dość obfite, aczkolwiek nie odzwierciedlające całości ruchu naukowego w dziedzinie teorii literatury. Jeśli brak czegoś w *Heliconie*, to działu dyskusji i polemik, którego rolę spełniają jednak w pewnym stopniu sprawozdania z dyskusji kongresowych. Brak tego działu zbyt sugeruje równorzędność wartości wypowiedzi o bardzo różnym obliczu, niekiedy wyrażnie ideowo-politycznym. Wprawdzie powaga międzynarodowego pisma chroni je od zbyt ostrych wypowiedzi w duchu interesów narodowego socjalizmu (nie ma tu np. rozpraw propagujących *Rassenkunde*, jak w „*Dichtung und Volkstum*“ lub „*Deutsche Vierteljahrsschrift*“), a takt redaktora nie dopuszcza majoryzacji — szczególnie zagrażającej w pierwszych latach wojny — rozpraw spod tego znaku, ale niewątpliwie przydałaby się dyskusja np. ze stanowiskiem J. Petersena.

Owo *pium desiderium* skierowane ku przyszłości nie podważa faktu, że *Helicon* zajmuje w czasopiśmiennictwie naukowym — przez sam swój charakter międzynarodowy, przez znaczenie tego, czego jest wyrazem: troski o współdziałanie dla dobra nauki wysiłków badawczych dotąd rozpieczętych, przez mądrość i staranność redakcyjnego kierownictwa — stanowisko wyjątkowe i jedyne. Będąc pierwszym pismem o takim zasięgu poświęconym ogólnym zagadnieniom literatury, *Helicon* ma szczególne znaczenie dla historii badań genologicznych; daje wyraz ożywieniu jej problematyki w ostatnim dziesięcioleciu przed wojną, ujawnia wielość punktów widzenia na szereg jej podstawowych problemów, wnosi — przez zbiorczość wysiłku jej poświęconego — trwały w nią wkład naukowy.

Stefania Skwarczyńska

L. Timofiejew i I. Wengrow, *KRATKIJ SŁOWAR' LITIERATURO-WIEDCZESKICH TIERMINOW*. Pod obszczej redakcijojej diejstwitielnogo czlena Akadiemii Piedadogiczeskich Nauk, prof. L. U. Timofiejewa. Moskwa 1956, ss. 160.

Krótki słownik terminów literackich wyrósł z aktualnych, pilnych potrzeb szkoły radzieckiej i potrzebom tym ma służyć jako zwięzła, podręczna encyklopedia zagadnień z zakresu poetyki, stylistyki i nauki o wierszu (wydanie pierwsze z r. 1952). Należy stwierdzić, że problematyka związana z szeroko rozumianą teorią literatury zajmowała i zajmuje w programach nauczania w szkołach radzieckich dość poczesne miejsce. Odpowiednio do tego pojawiały się stosownie przygotowane podręczniki teorii literatury, z których korzystali nie tylko uczniowie i nauczyciele, lecz również i studiujący w szkołach wyższych. Rejestr tych prac jest stosunkowo bogaty; wystarczy dla przykładu wymienić parę nazwisk: Żirmunski, Tomaszewski, Winogradow, Timofiejew, Pospiełow (dwaj pierwsi wydani u nas w polskich przekładach przed wojną). Na tym tle stosunkowo ubogo przedstawia się polskie piśmiennictwo podręcznikowe, ubogo pod względem ilościowym: *Poetyka opisowa* M. R. Mayenowej (Warszawa 1949), zwięzły zarys wybranych zagadnień pióra K. Budzyka, *Wiadomości z teorii literatury* M. Głowińskiego, A. Okopień i J. Sławińskiego pod red. K. Budzyka (Warszawa 1957) oraz wydawany w zeszytach (dotychczas nie ukończony) podręcznik S. Jerschiny. Prace innego typu (jak np. S. Skwarczyńskiej i H. Markiewicza) nie mają charakteru podręcznikowego.

Na dobro *Krótkiego słownika terminów literackich* należy zapisać to, że zawarty w nim materiał stara się ukazać na szerszym tle porównawczym, w konfrontacji z materiałem zaczerpniętym

z doświadczeń europejskich, że materiał ten ukazuje w wyraźnym uhistorycznieniu. W ten sposób *Słownik* nie tylko rejestruje i opisuje, ale równocześnie sytuję, naświetla i interpretuje.

Nasz przegląd ograniczy się wyłącznie do owego *novum*, które przynosi *Krótki słownik* w porównaniu z innymi słownikami, mianowicie do działu terminologii dotyczącej gatunków i rodzajów literackich typowych i charakterystycznych w pewnym przynajmniej sensie dla literatury narodów radzieckich (a więc nie tylko literatury *sensu stricto* rosyjskiej). Naturalnie z pewnym małym zastrzeżeniem: pod uwagę warto będzie wziąć również i nazwy pewnych „form kompozycyjnych” (wersyfikacyjnych i in.) z uwagi na ich odmiennność w stosunku do form kompozycyjnych znanych w innych literaturach. W ten sposób przeprowadzimy pewnego rodzaju przegląd porównawczy, w porządku alfabetycznym (wedle rosyjskiego alfabetu *Słownika*):

bejt — strofa dwuwierszowa, rymowana, część składowa większej całości poetyckiej (poematu). Z tego rodzaju strof zbudowane są duże poematy poety i myśliciela azerbajdżańskiego Nizami Handżewi (XII w.) oraz poety uzbeckiego Aliszera Nawoi (XV w.). Strofa znana w poezji narodów Wscho-
du.

byliny (od ros. słowa *byl* — to co zaszło w rzeczywistości; inaczej *stari-ny*, *starina*) — rosyjskie ludowe pieśni-poematy o rycerzach i bohaterach, ułożone przez anonimowych twórców i ustnie podawane z pokolenia na pokolenie (m. in. o Ilji Muromcu, Aloszy Popowiczu). Każdy z tych utworów posiada charakterystyczny początek wprowadzający w nastrój tekstu (*zapiew* lub *zaczyn*) oraz zakończenie, niejako o celu pieśni (*ischod*).

Wiersz *bylin* oparty jest na trzech (rzadziej dwóch) akcentach wyznaczających rytm, przy czym ostatni pada zwykle na trzeciej od końca (*narodnyj na-*

piewnyj stich). Pierwsze zapisy *bylin* pochodzą z początków XVII wieku; pierwszy zbiorek drukowany, pt. *Drewniye rossijskije stichotworienija*, pochodzi z roku 1804. Najlepsze polskie wydanie: *Byliny* w przekładzie C. Jastrzębca-Kozłowskiego, T. Łopalewskiego i T. Chrościelewskiego ze wstępem i objaśnieniami M. Jakóbca, Wrocław 1955.

wertep — dawna nazwa przenośnego ludowego teatru marionetek na Ukrainie i Białorusi z inscenizacjami legend biblijnych. Inszenizacje te również nazywano *wertepami*. Rzecz charakterystyczna, że nazwa *wertep* przeszła i do folkloru polskiego. W wieku XIX i w początkach XX słowem tym określano szopki obnoszone w okresie Bożego Narodzenia w otoczeniu typowych postaci (Herod, Anioł, Diabeł, Śmierć) przez polską ludność m. in. Lwowa.

wiesniarki — rosyjskie i ukraińskie pieśni obrzędowe, śpiewane dawniej na uroczystościach związanych z rozpoczęciem wiosennych prac w polu. Gatunek ten przeszedł i do poezji polskiej w twórczości B. Zaleskiego („szkoła ukraińska”) jako forma już czysto literacka, oderwana od pierwotnego podłoża obrzędowego, o lekkim, pogodnym, lirycznym nastroju.

wojnskaja powiest' — „opowieść wojenna”, jedna z form staro-rosyjskiej literatury opowieściowej o tematyce wojennej, historycznej. Ważniejsze utwory tego gatunku: *Powiest' o razorienii Riazani Batyjem* (XIII—XIV w.), *Powiest' ob Azowskom osadnom sidienii donskich kazakow* (XVII w.).

dumy — ukraińskie pieśni ludowe o wydarzeniach historycznych i bohaterach narodowych, przypominające rosyjskie *byliny* i pieśni historyczne, również i swą budową przypominające *byliny* (*zapiew* — *ischod*). *Dumy* powstały w XVI—XVII w., w okresie wielkich wojen z Turcją i Polską. Gatunek ten przeszedł do literatury rosyjskiej (Rylejew, Kolcow, Lermontow)

i polskiej (por. C. Zgorzelski, *Duma poprzecznicza ballady*, Toruń 1949).

duchownyje stichi — starorosijskie ludowe pieśni-opowieści treści religijnej, oparte na legendach biblijnych, śpiewane przez wędrownych dziadów prośalnych. Budową wiersza i układem duchownyje stichi przypominały byliny i pieśni historyczne.

żitije — znane w literaturze europejskiej żywoty (*vitae*); przybrane w formę opowieści żywoty świętych (np. *Żitije Stiepana Piermskiego*, XV w.).

istoriczeskije piesni — „pieśni historyczne”, gatunek ludowej pieśni-opowieści o wydarzeniach historycznych i bohaterach tych wydarzeń (o carze Iwanie Groźnym, o Jermaku, Stiepanie Razinie, Pugaczowie i in.). Przejaw ustnej twórczości ludowej, znacznie późniejsze od bylin, ułożone wierszem „bylinnym”, zaczynają się pojawiać na przełomie XV i XVI wieku.

kryłatoje słowo — ulotna „złota myśl”, trafnie, krótko i klarownie ujęta pewna prawda, spostrzeżenie — forma stająca się z czasem „przysłowiem”, wchodząca w skład i zasób języka ogólnonarodowego, sformułowanie występujące samodzielnie lub też w obrębie większej całości utworu, ale zawsze o cechach pełnej samodzielności. Forma literacka znana powszechnie, tu przytoczona ze względów terminologicznych.

nowiny — nowy, współcześnie powstały gatunek literacki, rodzaj wierszowanej ludowej opowieści o Leninie i bohaterach Rewolucji Październikowej, budową wiersza przypominający byliny. Znane nazwiska twórców nowin: M. Kriukowa, M. Samylin, F. Konaszkow.

oczerk — termin na określenie rodzaju utworu epickiego, w którym pisarz eliminuje „literackie zmyślenie” i przytacza wyłącznie fakty oraz postaci rzeczywiste; reportaż, opowieść reportażowa. Gatunek „nowoczesny”, robiący

obecnie dużą karierę również i w piśmiennictwie światowym.

pouczenie — jeden z gatunków starorosijskiego piśmiennictwa, skonstruowany w formie pouczającej mowy, przemówienia (np. *Pouczenie Władimira Monomacha*).

rajosznik — rymowane przemówienie przetykane żartobliwymi powiedzonkami, jeden z rodzajów poezji ludowej, uprawiany szczególnie w dawnej twórczości; rymowana przypowieść („rajok”). Nazwa od „rajosznik” — właściciel „latarni magicznej” produkujący się z nią na jarmarkach.

rubai — rodzaj zwrotki czterowerszowej znanej w poezji narodów wschodnich; w zwrotce tej rymy występują w kolejności *a b a b*. Niekiedy po rymującym się słowie występuje dodatkowe, identyczne dla danej zwrotki słowo, tzw. *redif*. Rubai uprawiane są i obecnie (np. u Uzbeków) oraz śpiewane-recytowane przy wtórze instrumentu strunowego.

słowo — nazwa dawnego gatunku literackiego w formie mowy na temat ważnego wydarzenia lub opowieści o znakomitej postaci wzgl. ważnym zdarzeniu. Przykłady: *Słowo o polku Igorowie* wzgl. *Słowo pochwalnoje o flocie rosijskom* Teofana Prokopowicza (XVIII w.).

czastuszka — rodzaj ustnej ludowej twórczości, krótka piosenka, zazwyczaj czterowerszowa, o treści nawiązującej do jakiejś aktualnej sytuacji. Czastuszka operuje zwykłymi, powszechnie występującymi w pieśniach ludowych elementami, jak paralele i powtórzenia, rytmiką choreiczną. Gatunek ten i obecnie jest bardzo żywy i popularny na wsi radzieckiej, opiera się na tematyce społecznej i politycznej.

szairi — ośmiostopowe czterowersze w dawnej poezji gruzińskiej, zwązane w strofę jednym rymem, na przemian — raz męskim, raz żeńskim. Wierszem takim napisany jest wielki poemat

gruzińskiego poety Szoty Rustawielgo *Rycerz w tygrysiej skórze* (XII w.).

Krótki słownik terminów literackich przejrzy z zainteresowaniem i pożytkiem każdy interesujący się zagadnieniami gatunków literackich w ich szerszym, międzynarodowym kontekście.

J. T.

René Wellek i Austin Warren, *THEORY OF LITERATURE*, wyd. III, Harcourt, New York [1949], ss. X + 403.

Obszerna praca naukowa z zakresu literatury napisana i wydana na drugiej półkuli jest dla nas zjawiskiem wyjątkowym. Jeżeli nasza wiedza o badaniach angielskich teoretyków literatury w ostatnim okresie czasu poszerzyła się dość znacznie, to współczesne osiągnięcia amerykańskiej myśli krytycznej w dalszym ciągu stanowią wielką niewiadomą. Dlatego pomijając już wszystkie „normalne” obiekty, jakie powstają przy formułowaniu jakichkolwiek sądów na temat prac teoretycznoliterackich — trudność oceny dzieła naukowego, reprezentatywnego niewątpliwie dla jednego z wielu amerykańskich kierunków metodologii badań literackich, polega przede wszystkim na nieznanym sytuacji teoretycznoliterackiej, czyli inaczej mówiąc — na braku skali porównawczej. Stąd konieczność poprzestania raczej na pewnego rodzaju informacyjnym stanowisku, ograniczeniu się do podkreślenia ciekawszych i nowych dla nas aspektów zagadnień, metod i ocen, stąd wreszcie — hipotetyczność wniosków i nieunikniona jednostronność poniższych uwag.

Poważną przeszkodą w odpowiednim przedstawieniu poszczególnych tez i wniosków są również trudności przekładowe. Tłumaczenia niektórych ścisłych terminów i pojęć przy braku adekwatnych polskich odpowiedników stają się nieraz więcej niż dyskusyjne, często zmuszają do używania opisowych określeń lub uciekania się do dosłownych przekładów.

Theory of Literature ukazała się w serii *Books of Literary Criticism* (w tej serii zostały także wydane *Selected Essays* T. S. Eliota) i była dwukrotnie wznowiana w krótkim stosunkowo okresie czasu (1942—1949). Jak na książkę naukową z dziedziny humanistycznej jest to wypadek dość nietypowy dla produkcji wydawniczej Stanów Zjednoczonych.

Theory of Literature jest pracą zbiorową dwóch profesorów amerykańskich: Czecha R. Welleka i Amerykanina A. Warrena. Obydwaj, autorzy szeregu prac z zakresu historii literatury i historii idei, różnymi drogami doszli do wspólnego stanowiska w badaniach teoretycznoliterackich *sensu stricto*. W przedmowie do *Teorii literatury* określają swoje stanowisko jako próbę dynamicznego i praktycznego połączenia teorii literackich z krytyką na gruncie naukowym i historycznym w przeciwieństwie do statyczności tejże teorii i krytyki. Pogląd ten jest wyrazem rozpowszechniającej się w latach trzydziestych w Stanach Zjednoczonych tendencji nadania badaniom nad literaturą cech współczesnej naukowości przy zachowaniu całej ich literackiej specyfikacji i wyodrębnieniu z innych nauk jako samodzielnej dyscypliny badawczej. Próby związania teoretycznych rozważań z dziełem literackim nie są czymś nowym i były już niejednokrotnie podejmowane w tradycyjnych badaniach filologicznych, o czym autorzy *Theory of Literature* zdają się czasami zapominać. Dla nas zagadnieniem najbardziej istotnym będą konsekwencje takiego stanowiska w praktyce teoretycznej, w tworzeniu podstaw dla kryteriów wartościowania. Należy tutaj od razu zaznaczyć, że R. Wellek i A. Warren dostrzegają i bez zastrzeżeń przyjmują dialektyczny związek teorii literatury z konkretnymi badaniami historycznoliterackimi, które najczęściej są dla nich podstawą do tworzenia teoretycznego uogólnienia.

Sposób ujęcia, metodologia i zawartość treściowa *Theory of Literature* tylko w pewnym stopniu odpowiadają naszym